

УДК 331.45

DOI 10.31652/2415-7872-2021-67-60-65

ЕЛЬВІЗА АБІЛТАРОВА

orcid.org/0000-0001-9747-3303

elviza2008@gmail.com

кандидат педагогічних наук, доцент, докторант
Інститут професійно-технічної освіти НАПН України
пров. Віто-Литовський, 98-а, м. Київ

ПРОБЛЕМА ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРИ БЕЗПЕКИ ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ МАЙБУТНІХ ІНЖЕНЕРІВ З ОХОРОНИ ПРАЦІ В НАУКОВІЙ ЛІТЕРАТУРІ

Статтю присвячено проблемі формування культури безпеки професійної діяльності в майбутніх інженерів з охорони праці в закладах вищої освіти. Автор роботи відзначає актуальність формування культури безпеки професійної діяльності в майбутніх інженерів з охорони праці як менеджерів системи управління охороною праці задля профілактики виробничого травматизму та професійних захворювань на виробництві. Здійснено аналіз досліджуваної проблеми в науковій літературі та педагогічній практиці. Установлено, що у вітчизняній педагогічній науці питання безпечного існування людини розглядають за двома напрямками: культура безпеки життєдіяльності та культури безпеки. Виявлено, що процесу формування культури безпеки професійної діяльності безпосередньо в майбутніх інженерів з охорони праці приділено недостатню увагу. Результати дослідження можуть бути використані як теоретична основа для розробки концептуальних положень формування культури безпеки.

Ключові слова: культура безпеки, професійна підготовка, інженер з охорони праці, професійна діяльність, навчання з охорони праці, методика охорони праці.

ELVIZA ABILTAROVA

Candidate of Pedagogical Sciences

Associate professor of the Department of doctoral student of the
Institute of Vocational Education and Training of the National Academy of Educational Sciences of Ukraine
Vito-Litovsky lane, 98-a, Kiev

THE PROBLEM OF FORMATION OF THE CULTURE OF SAFETY OF PROFESSIONAL ACTIVITY OF FUTURE OCCUPATIONAL SAFETY AND HEALTH ENGINEERS IN THE SCIENTIFIC LITERATURE

The article is devoted to the problem of the formation of the culture of safety of professional activity of future occupational safety and health engineers in higher education institutions. The author notes the relevance of the formation of the culture of safety of professional activity in future occupational safety engineers as managers of occupational safety management in order to prevent occupational injuries and workplace diseases. The analysis of the research problem on the formation of culture of safety of professional activity in future occupational safety and health engineers in the scientific literature and pedagogical practice is carried out. It is established that in the domestic pedagogical science the issues of safe human existence are considered in two directions: the culture of life safety and the culture of safety. It was found that the process of formation of the culture of safety of professional activity of future safety engineers is given insufficient attention. In the considered scientific and pedagogical works, the questions of essence and structure of the culture of safety of professional activity remained unclarified, the principles and laws of its formation are not clearly defined. There are no studies that present a scientifically sound model of the formation of the culture of safety of professional activities of future safety engineers. The issue of determining the structural components and criteria of the culture of safety of professional activity remains debatable. Theoretical research methods used in the work are analysis, systematization, and generalization of scientific and pedagogical literature as well as dissertation research works on the problem of formation and development of safety culture, classification, comparison, comparative analysis. The methodological basis of the study includes scientific works of domestic and foreign scientists, which consider the ideas of systemic, humanistic, culturological, axiological, competence, subject-subject, and activity approaches. The results of the study can be used as a theoretical basis for the development of conceptual provisions for the formation of the culture of safety.

Keywords: safety culture, vocational training, occupational safety and health engineer, professional activity, occupational safety and health training, occupational safety and health methodology.

В умовах існування різних загроз соціального, техногенного характеру важливим компонентом життєдіяльності людини виступає безпека, життя і здоров'я індивіда. У зв'язку з цим у сучасній інженерно-педагогічній освіті необхідно здійснювати підготовку професіоналів із високим ступенем відповідальності,

самоорганізації та самосвідомості. Вищесказане свідчить про актуалізацію формування в майбутніх інженерів з охорони праці, як менеджерів системи управління охороною праці на підприємстві, в установах і організаціях, культури безпеки професійної діяльності.

Теоретичним підґрунтям дослідження є наукові праці вчених, в яких розглядаються питання культури безпеки (Р. Бойчук, В. Дем'янчук, О. Дашковська, О. Кобилянський, Н. Кулалаєва, Л. Малинівська, Л. Романів, О. Третяков, В. Чабан), культури безпеки життєдіяльності (О. Балашов, І. Голубєва, Л. Горіна, О. Дронов, Т. Зирянова, В. Євтеєв, Г. Казьміна, С. Косинкіна, В. Мошкін, І. Петрухина, Т. Петухова, А. Снегирьов), організаційної культури та клімату безпеки (М. Гріффін, Д. Зоар, С. Кокс, М. Купер, Дж. Керолл, Т. Лі, Е. Ніл, Н. Піджен, П. Хадсон); культури ядерної безпеки (Ю. Скалецький, В. Бегун, Д. Бірюков, О. Мартюшева, С. Широков, Л. Яценко), культури здоров'я (Н. Башавець, В. Горашук, Л. Соколенко), екологічної культури (Ю. Бойчук, Н. Єфіменко, І. Лесникова, Л. Лук'янова, Л. Юрченко). Аналіз наукових публікацій показав, що проблема формування культури безпеки професійної діяльності (КБПД) у майбутніх інженерів з охорони праці є актуальною для різних наук і розглядається з позиції філософії, соціології, економіки, психології, педагогіки, культурології.

Мета статті – здійснити аналіз досліджуваної проблеми формування культури безпеки професійної діяльності в майбутніх інженерів з охорони праці в науковій літературі та педагогічній практиці.

Уперше поняття «культура безпеки» було введено в 1986 р. Міжнародною консультативною групою із ядерної безпеки (INSAG) Міжнародного агентства з атомної енергії (МАГАТЕ), яка у своїй доповіді дійшла висновку про необхідність формування культури безпеки як головного принципу безпеки атомних електростанцій [11]. Поступово це словосполучення закріпилося в нормативних документах органів державного регулювання ядерної та радіаційної безпеки. Окрім того, питання розвитку та впровадження культури безпеки у сфері використання ядерної енергії активно досліджують вітчизняні та зарубіжні вчені з ядерної та радіаційної безпеки (С. Клевцов, Н. Валігун, А. Носовський, І. Комаров, В. Машин).

Проблема формування культури безпеки активно досліджується в педагогічній науці. Аналіз науково-педагогічних публікацій демонструє підвищений інтерес учених до означеної проблеми. Так, в Україні питання безпечного існування людини розглядаються за двома напрямками: культура безпеки життєдіяльності (М. Астахова, В. Белан, М. Бутиріна, К. Горбунова, М. Зоріна, С. Ігнатенко, Л. Кравченко, Т. Петухова, С. Пономаренко, І. Черепньов) та культура безпеки (А. Борканюк, І. Грабовська, Н. Гусятинська, В. Дем'янчук, О. Кобилянський, О. Кузьменко, Н. Кулалаєва, В. Малімон, В. Прохорова, О. Пуляк, Ю. Разлівінських, Л. Романів, О. Третяков, В. Федорчук-Мороз, О. Шароватова).

Аналіз науково-педагогічних досліджень дав можливість визначити різні підходи вчених до розв'язання означеної проблеми. Так, М. Зоріна [4, с. 39-40] досліджувала проблему формування культури безпеки життєдіяльності майбутнього фахівця. Вона виокремила та розглянула сутність узаємопов'язаних обов'язкових компонентів культури безпеки життєдіяльності: мотиваційного, когнітивного, креативного й технологічного. Так, мотиваційний компонент культури безпеки життєдіяльності являє собою сукупність мотивів, що спонукають особистість, при здійсненні професійної або іншої діяльності фахівця, до реалізації принципів безпеки. Когнітивний (змістово-інформаційний) компонент передбачає наявність у майбутнього фахівця цілісних знань (з природничо-наукових, інженерних та гуманітарних дисциплін) про навколишнє середовище життєдіяльності, є результатом пізнавальної діяльності. Метою формування креативного компонента безпеки життєдіяльності майбутнього фахівця є мотивація безпечної самореалізації особистості в професійній діяльності. Цей компонент являє собою готовність до творчого здійснення процесу забезпечення безпеки життєдіяльності. Автор зауважує, що процес оволодіння знаннями безпекою життєдіяльності й технологій безпечної реалізації професійної діяльності відбувається на творчому рівні: освоюючи знання й технології, особистість привносить у них своє професійне «Я». Технологічний компонент культури безпеки життєдіяльності майбутнього фахівця презентує собою процес розв'язання низки послідовних завдань: аналітичних, формуючих, корегувальних і ціннісно-орієнтуючих. Саме цей компонент культури безпеки життєдіяльності майбутнього фахівця забезпечує використання знань при вирішенні проблемних ситуацій майбутньої професії шляхом вироблення умінь і навичок.

Науковий інтерес має стаття О. Третякова та Дашковської [15, с. 83]. Вони акцентують увагу на тому, що у процесі підготовки бакалаврів за напрямом «Охорона праці» фундаментальною дисципліною є «Вступ до спеціальності», основним завданням якої має бути формування культури безпеки. Автори статті наголошують, що саме оволодіння культурою безпеки, її принципами покликане забезпечити формування нового, сучасного світогляду на ставлення до постійної турботи щодо збереження життя і здоров'я людей у процесі праці та побуті. О. Третякова та Дашковська визначили шляхи формування культури безпеки в майбутніх фахівців з охорони праці: забезпечення мотивації до безпечної поведінки; формування системи компетенцій, знань, умінь і навичок безпечної поведінки та переконаності їхньої істинності; психологічна підготовка до безпечного поводження; забезпечення фізичної підготовки до дій в екстремальних умовах;

розвиток творчої готовності до безпечної життєдіяльності; засвоєння досвіду самоконтролю задля безпечної життєдіяльності.

У Л. Кравченко висвітлено питання формування культури безпеки життєдіяльності студентів педагогічного вузу. Авторка вважає, що психолого-педагогічною основою формування й розвитку культури безпеки життєдіяльності студентів на заняттях з безпеки життєдіяльності в педагогічному вузі є реалізація етапів (діагностично-проектувального, конструктивно-реалізуючого та рефлексивно-корекційного), принципів (культурологічності, екологізації, взаємозв'язку професійної й екологічної освіти, регіональності), педагогічні, психологічні й методичні умови [6, с. 21].

Важливим для нашого дослідження є дисертація Т. Петухової [12], в якій обґрунтовано й визначено педагогічні умови підготовки майбутніх учителів до формування культури безпеки життєдіяльності в учнів основної школи, структуру, рівні та критерії готовності майбутніх учителів до формування культури безпеки життєдіяльності в учнів основної школи. Так, у своєму дослідженні Т. Петухова великого значення надає педагогічним умовам підготовки майбутніх учителів до формування культури безпеки життєдіяльності в учнів основної школи: застосування ціннісного, світоглядного, міждисциплінарного, діяльнісного підходів до формування культури безпеки життєдіяльності майбутніх учителів через спецкурс «Психолого-педагогічні основи культури безпеки життєдіяльності»; формування в майбутніх учителів мотивації до навчально-пізнавальної діяльності; активізація навчально-пізнавальної діяльності майбутніх учителів. Водночас структура готовності майбутніх учителів до формування культури безпеки життєдіяльності в учнів основної школи, яку розглядає Т. Петухова, складається з мотиваційного, змістового, операційно-процесуального компонентів. Мотиваційний компонент відображає професійно-педагогічну спрямованість особистості й утворює основу для забезпечення безпеки життєдіяльності учнів у навчально-виховному процесі; є запорукою особистісної активності педагога до організації навчально-виховного процесу, професійного пошуку, творчого підходу до формування в учнів знань і вмінь з безпеки життєдіяльності. Змістовий компонент готовності майбутніх вчителів до формування культури безпеки життєдіяльності в учнів основної школи відображає систему психолого-педагогічних і фахових знань, які необхідні майбутньому вчителю для вирішення проблем безпеки життєдіяльності. Операційно-процесуальний компонент відображає практичну реалізацію забезпечення безпеки життєдіяльності учнів у навчально-виховному процесі. Він поєднує в собі вміння застосовувати набуті знання на практиці; володіння психолого-педагогічними та специфічними прийомами й засобами педагогічного впливу; константність коригувальної діяльності щодо виправлення виявлених недоліків.

Значний вклад у розвиток теорії і методики професійної освіти внесла дослідниця Н. Кулалаєва, про що свідчать її монографічні роботи [7, 8]. Н. Кулалаєва визначила та обґрунтувала основні принципи розвитку культури безпечної життєдіяльності людини та суспільства в цілому. По-перше, відокремлення як найвищого пріоритету життя людини, тобто вся діяльність індивідів і суспільства в галузі безпеки життєдіяльності повинна бути спрямована на мінімізацію людських втрат і ти осіб, що постраждали. При цьому перспективним є застосування ризик орієнтованого підходу до визначення ризику лих від людської діяльності.

По-друге, відмова від розгляду проблем безпеки людини, суспільства, держави, світового співтовариства ізольовано, окремо одне від одного, а їхнього сприйняття як єдиного системного, взаємозумовленого та взаємозалежного комплексу. По-третє, визначення освіти основою формування культури безпеки життєдіяльності, триєдиним процесом виховання, навчання й розвитку особистості [9, с. 71].

Окрім того, дослідницею в докторській дисертації розроблено й теоретично обґрунтовано концепцію формування КБПД у майбутніх кваліфікованих робітників будівельного профілю; розроблено, обґрунтовано та експериментально перевірено результативність методичної системи формування КБПД у майбутніх кваліфікованих робітників будівельного профілю, яка спрямована на безперервний процес удосконалення ціннісної сфери, мотивів, знань і вмінь, розвиток професійно важливих якостей щодо попередження та подолання небезпечних ситуацій і загроз здоров'ю та життю будівельників на робочому місці, набуття досвіду екологічної й енергоефективної професійної поведінки та професійної комунікації на відповідних етапах її реалізації; створено модель формування культури безпеки професійної діяльності в майбутніх кваліфікованих робітників будівельного профілю; обґрунтовано педагогічні умови для продуктивного опанування майбутніми будівельниками безпечною професійною діяльністю; удосконалено зміст формування КБПД у майбутніх кваліфікованих робітників будівельного профілю, інтерактивні педагогічні технології формування КБПД майбутніх кваліфікованих робітників будівельного профілю та діагностувальний інструментарій визначення рівнів сформованості КБПД у майбутніх кваліфікованих робітників будівельного профілю [10, с. 45-47].

Досліджуючи означену проблему Л. Романів та група його співавторів [14, с. 238] дійшли висновку, що формування культури безпеки життєдіяльності кожної особистості не може обмежуватися лише вивченням

певної дисципліни. Ця теза є ключовою для нашого дослідження, оскільки формування КБПД у майбутніх інженерів з охорони праці ми будемо будувати на основі методичної системи, представленої комплексом дисциплін.

Учені О. Кобилянський та І. Кобилянська вважають, що процес формування культури безпеки в майбутніх фахівців вищих навчальних закладів у рамках типових програм нормативних дисциплін «Безпека життєдіяльності», «Основи охорони праці», «Охорона праці в галузі», «Цивільний захист» потребує вдосконалення, оскільки ці програми належним чином не враховують вимог системного підходу, а також соціально-політичні і економічні умови у країні [5, с. 83]. Цієї ж думки дотримуються В. Демянчук, І. Риженко, В. Чабан [3]. З точки зору О. Шароватової, головними методами й засобами впливу на формування культури безпеки, крім підвищення знань у галузі безпеки життя та діяльності, варто вважати вдосконалення моральних та етичних уявлень індивіда, звернення уваги на психологічне й патріотичне виховання, що дасть змогу обмежити кількість потенційних загроз і ризиків у контексті соціального характеру [17, с. 93].

Науковий інтерес для нашого дослідження становить розроблена І. Грабовською організаційна модель формування готовності до професійної діяльності майбутніх фахівців у закладах вищої освіти системи Державної служби надзвичайних ситуацій, яка поєднує: умови (створення інноваційного та інформаційного навчального процесу, розробка концепції безпеки студентів та системне впровадження у стандарти вищої освіти, урахування сформованої культури безпеки для осмислення студентами майбутніх компетенцій, формування високої міри відповідальності); зміст підготовки (теоретична підготовка, самоосвіта, виробнича практика, моделювання виробничих ситуацій); форми та методи роботи (проблемно- та проектно-орієнтовані методи навчання, об'єктно-орієнтовані програмні системи, традиційні та інноваційні технології навчання, організаційні форми навчально-виховної та дослідницької роботи); критерії готовності (характер професійної мотивації, високий рівень культури безпеки, оволодіння фаховими знаннями та сформованість практичних умінь і навичок) [2, с. 161]. Опираючись на цей запропонований підхід, вважаємо за необхідне формування КБПД у майбутніх інженерів з охорони праці здійснювати не тільки під час навчально-виховного процесу під час теоретичної підготовки. Значну роль ми відводимо на освітню самостійну діяльність студентів та практичну підготовку. Саме ці три складові створюють передумови для ефективного формування високого рівня КБПД.

Велику зацікавленість визиває наукова стаття О. Пуляк, яка розглядає культуру безпеки студентів вищих навчальних закладів через процес виховання. Учена вважає, що це є логічним продовженням процесу формування культури безпеки в загальноосвітніх та професійно-технічних навчальних закладах, оскільки елементарні знання про небезпеки та моделі поведінки в разі їхньої загрози студенти вже мають; будується на елементах тих знань, яких набувають студенти під час вивчення інших дисциплін і потребує постійного широкого застосування, тобто базується на міжпредметних зв'язках, але виокремлюється як специфічне інтегроване й системне утворення знань; відбувається на заняттях та навчальних екскурсіях, практиках, конференціях тощо та під час самостійної роботи студентів; специфіка сприйняття навчальної інформації про дії небезпечних та шкідливих чинників життєвого середовища зумовлена відсутністю у студентів достатнього життєвого досвіду, а відтак потребує максимального унаочнення теоретичного матеріалу та практичного відпрацювання правил поведінки [13, с. 140]. На нашу думку, формування КБПД у майбутніх інженерів з охорони праці має здійснюватися з урахуванням принципу тісного взаємозв'язку процесу навчання й виховання. Значну роль у цьому процесі мають відігравати наставники академічних груп, процес виховання культури безпеки має бути логічним та послідовним процесом навчання.

Подальше вивчення проблеми дослідження показало, що в зарубіжній науковій літературі цій темі присвячено близько 30 дисертацій (О. Балашов, Л. Горіна О. Дронов, В. Мошкін, І. Петрухина), в яких розглядають питання формування, виховання, розвитку культури безпеки життєдіяльності в дітей дошкільного віку, учнів, студентів, учителів безпеки життєдіяльності. Окрім того, для вивчення науково-теоретичних аспектів формування культури безпеки варто звернути увагу на публікації в науково-технічній літературі. Так, Г. Гогіташвілі культуру безпеки розглядає як кваліфікаційну й технологічну підготовку осіб, для яких забезпечення безпеки потенційно небезпечного об'єкта є пріоритетною метою і внутрішньою потребою, що обумовлює самоконтроль і усвідомлення відповідальності під час виконання робіт, що впливають на рівень безпеки [1, с.289]. Водночас А. Ширшков вважає, що в період науково-технічного прогресу з усіх форм свідомості необхідно виділяти працезахоронну свідомість, і з урахуванням цього твердження, є необхідність підвищувати працезахорону культуру за рахунок активізації навчання і пропаганди знань з охорони праці [18, с. 112, 352]. Е. Шароватова вказує на важливість формування у суб'єктів вітчизняної системи охорони праці відповідної культури (культури охорони праці), яка, відповідаючи міжнародним стандартам, виступає одним із вирішальних чинників запобігання негативним тенденціям у сфері трудової діяльності [16, с.111].

У контексті нашого дослідження не можна залишити поза увагою наукові праці з проблеми розвитку екологічної культури та культури екологічної безпеки (Ю. Бойчук, Н. Єфіменко, А. Крамаренко, І. Лесникова, С. Совгіра, Л. Фенчак, Л. Юрченко). Аналіз зазначених літературних джерел показує, що особливого значення набуває формування екологічних знань у майбутніх фахівців, розвиток екологічної освіти в умовах екоризику. Окрім того, систематизація та узагальнення наукової літератури свідчить, що культура безпеки дуже тісно пов'язана з екологічною безпекою, оскільки навколишнє середовище впливає на здоров'я людини.

Аналіз наукової, науково-педагогічної та психолого-педагогічної літератури свідчить про значні досягнення педагогічної науки у сфері формування культури безпеки, які закладають теоретичну основу з досліджуваної проблеми. Однак, дослідженню процесу формування культури безпеки професійної діяльності безпосередньо в майбутніх інженерів з охорони праці приділено недостатню увагу. У розглянутих науково-педагогічних працях залишилися нез'ясованими питання сутності та структури культури безпеки професійної діяльності, не визначено чітко принципи та закономірності її формування. Відсутні дослідження, в яких подано науково обґрунтовану модель формування культури безпеки професійної діяльності майбутніх інженерів з охорони праці. Отже, результати аналізу наукових джерел та розгляд різних теоретичних положень та концептуальних ідей, висвітлених у вітчизняних та наукових дослідженнях, свідчить про необхідність дослідження такої важливої проблеми, як формування культури безпеки професійної діяльності в майбутніх інженерів з охорони праці. Обговорення цього питання потребує обґрунтування суті, змісту та структури поняття «культура безпеки професійної діяльності майбутніх інженерів з охорони праці».

Література

1. Гогіташвілі Г.Г., Лапін В.М. Основи охорони праці: навч. посіб. 4-те вид., випр. і доп. Київ: Знання, 2008. 302 с.
2. Грабовська І. Л. Особливості формування культури безпеки майбутніх фахівців вищих навчальних закладів системи ДСНС. *Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання в підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми*. 2016. Вип. 46. С. 158-162.
3. Дем'янчук В. А., Риженко І. М., Чабан В. А. Культура безпеки людини – безпека суспільства в XXI столітті. *Оновлення змісту, форм та методів навчання і виховання в закладах освіти*. 2014. Вип. 8. С. 42-46.
4. Зоріна М. О. Визначення структурних компонентів культури безпеки життєдіяльності. *Педагогіка та психологія*. 2011. Вип. 40 (1). С. 39-44.
5. Кобилянський О. В., Кобилянська І. М. Формування культури безпеки у студентів вищих навчальних закладів. *Вісник Луганського національного університету імені Тараса Шевченка. Педагогічні науки*. 2013. № 10 (4). С. 78-85.
6. Кравченко Л. Технологія формування культури безпеки життєдіяльності студентів педагогічного вузу. *Психолого-педагогічні проблеми сільської школи*. 2016. Вип. 54. С. 16-22.
7. Кулалаєва Н. В., Михайлюк В. О. Культура безпеки людства: монографія. Миколаїв: Репрографія. 2011. 371 с.
8. Кулалаєва Н. В., Михайлюк В. О., Мармазинський О. А. Виховна складова педагогіки безпеки : монографія. Миколаїв : НУК, 2013. 354 с.
9. Кулалаєва Н. В. Культура безпеки як невід'ємний атрибут існування соціуму. *Наукові праці Чорноморського державного університету імені Петра Могили комплексу "Києво-Могилянська академія". Серія: Педагогіка*. 2014. Т. 245, Вип. 233. С. 67-72.
10. Кулалаєва Н. В. Теоретичні і методичні основи формування культури безпеки професійної діяльності у майбутніх кваліфікованих робітників будівельного профілю: дис. ... д-ра пед. наук: 13.00.04. Київ, 2020. 661 с.
11. Культура безопасности: № 75-INSAG-4 / Доклад Международной консультативной группы по ядерной безопасности. Вена: Международное агентство по атомной энергии, 1991. URL: https://www-pub.iaea.org/MTCD/Publications/PDF/Pub882r_web.pdf. (дата обращения: 17.08.2021).
12. Петухова Т. А. Підготовка майбутніх учителів до формування культури безпеки життєдіяльності в учнів основної школи : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04/ Київ, 2010. 20 с.
13. Пуляк О. Виховання культури безпеки у студентів вищих навчальних закладів. *Наукові записки Кіровоградського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка. Серія : Проблеми методики фізико-математичної і технологічної освіти*. 2015. Вип. 7(1). С. 137-140.
14. Романів Л. В., Пішак О. В., Бойчук Р. Р. Культура безпеки, як складова базової культури особистості. *Молодий вчений*. 2017. № 3.1. С. 238-241.
15. Третьяков О. В., Дашковська О. В. Формування культури безпеки – головне завдання підготовки бакалаврів з охорони праці. *Вісник Харківського національного автомобільно-дорожнього університету*. 2012. Вип. 59. С. 80-83.
16. Шароватова О. П. Запобігання негативних тенденцій у вітчизняній системі охорони праці. *Вчені записки Кримського інженерно-педагогічного університету. Технічні науки*. Сімферополь : НІЦ КІПУ, 2012. Випуск 36. С. 110-114.
17. Шароватова О. П. Формування культури безпеки неповнолітніх правопорушників як складова частина їх соціально-педагогічного супроводу. *Інноваційна педагогіка*. 2018. Вип. 4(2). С. 91-94.
18. Ширшков А. И. Менеджмент охраны труда : учебник. Ростов-на-Дону : «Феникс», 2000. 384 с.

References

1. Hohitashvili H. H., Lapin V. M. *Osnovy okhorony pratsi : navch. posib. [Fundamentals of workplace safety] 4-te vyd., vypr. i dop.* Kyiv : Znannia, 2008. 302 s.
2. Hrabovska I. L. Osoblyvosti formuvannia kultury bezpeky maibutnikh fakhivtsiv vyshchych navchalnykh zakladiv systemy DSNS [Specificities of the safety culture of future teachers in higher education institutions of the DSNS system]. *Suchasni informatsiini tekhnologii ta innovatsiini metodyky navchannia v pidhotovtsi fakhivtsiv: metodolohiia, teoriia, dosvid, problemy.* 2016. Vyp. 46. S. 158-162.
3. Demianchuk V. A., Ryzhenko I. M., Chaban V. A. *Kultura bezpeky liudyny – bezpeka suspilstva v KhKhI stolitti [Human Security Culture – Security of Society in the Twenty-First Century]. Onovlennia zmistu, form ta metodiv navchannia i vykhovannia v zakladakh osvity.* 2014. Vyp. 8. S. 42-46.
4. Zorina M. O. Vyznachennia strukturnykh komponentiv kultury bezpeky zhyttiedialnosti [Definition of the building blocks of a safety culture]. *Pedahohika ta psykholohiia.* 2011. Vyp. 40 (1). S. 39-44.
5. Kobylanskyi O. V., Kobylanska I. M. Formuvannia kultury bezpeky u studentiv vyshchych navchalnykh zakladiv [Forming a culture of safety among students of higher education institutions]. *Visnyk Luhanskoho natsionalnoho universytetu imeni Tarasa Shevchenka. Pedahohichni nauky.* 2013. № 10 (4). S. 78-85.
6. Kravchenko L. Tekhnolohiia formuvannia kultury bezpeky zhyttiedialnosti studentiv pedahohichnoho vuzu [A safety culture for the students of a pedagogical higher education institution]. *Psykholoho-pedahohichni problemy silskoi shkoly.* 2016. Vyp. 54. S. 16-22.
7. Kulalaieva N. V., Mykhailiuk V. O. *Kultura bezpeky liudstva : monohrafiia [Culture of Human Security : a monograph].* Mykolaiv : Vyd-vo DM Reprohrafiia. 2011. 371 s.
8. Kulalaieva N. V., Mykhailiuk V. O., Marmazynskyi O. A. *Vykhovna skladova pedahohiky bezpeky : monohrafiia [The supreme stock of safety pedagogy : a monograph].* Mykolaiv : NUK, 2013. 354 s.
9. Kulalaieva N. V. *Kultura bezpeky yak nevidiemnyi atrybut isnuvannia sotsiumu [A culture of safety as an essential attribute of social coexistence]. Naukovi pratsi Chornomorskoho derzhavnoho universytetu imeni Petra Mohyly kompleksu "Kyievo-Mohylianska akademiia". Seriya: Pedahohika.* 2014. T. 245, Vyp. 233. S. 67-72.
10. Kulalaieva N. V. *Teoretychni i metodychni osnovy formuvannia kultury bezpeky profesiinoi diialnosti u maibutnikh kvalifikovanykh robitnykiv budivelnogo profilu [Theoretical and methodological foundations of a safety culture in future qualified construction workers]: dys. ... d-ra ped. nauk : 13.00.04.* Kyiv, 2020. 661 s.
11. *Kul'tura bezopasnosti: № 75-INSAG-4 / Doklad Mezhdunarodnoj konsultativnoj grupy po yadernoj bezopasnosti.* Vena: Mezhdunarodnoe agentstvo po atomnoj energii, 1991. URL: https://www-pub.iaea.org/MTCD/Publications/PDF/Pub882r_web.pdf. (data obrashcheniya: 17.08.2021).
12. Petukhova T. A. *Pidhotovka maibutnikh uchyteliv do formuvannia kultury bezpeky zhyttiedialnosti v uchniv osnovnoi shkoly [Preparing prospective teachers to develop a life-safety culture in mainstream school pupils]: avtoref. dys. ... kand. ped. nauk : 13.00.04/ Kyiv, 2010. 20 s.*
13. Puliak O. *Vykhovannia kultury bezpeky u studentiv vyshchych navchalnykh zakladiv [Promoting a culture of safety among students of higher education institutions]. Naukovi zapysky Kirovohradskoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu imeni Volodymyra Vynnychenk. Seriya : Problemy metodyky fizyko-matematychnoi i tekhnolohichnoi osvity.* 2015. Vyp. 7(1). S. 137-140.
14. Romaniv L. V., Pishak O. V., Boichuk R. R. *Kultura bezpeky, yak skladova bazovoi kultury osobystosti [A culture of safety as a component of the basic culture of the individual.]. Molodyi vchenyi.* 2017. № 3.1. S. 238-241.
15. Tretiakov O. V., Dashkovska O. V. *Formuvannia kultury bezpeky – holovne zavdannia pidhotovky bakalavriv z okhorony pratsi [Formation of safety culture – the main task of training bachelors in safety and security]. Visnyk Kharkivskoho natsionalnoho avtomobilno-dorozhnoho universytetu.* 2012. Vyp. 59. S. 80-83.
16. Sharovatova O. P. *Zapobihannia nehatyvnykh tendentsii u vitchyzniani systemi okhorony pratsi [Preventing negative trends in the country's workplace health and safety system]. Vcheni zapysky Krymskoho inzhenerno-pedahohichnoho universytetu. Tekhnichni nauky. Simferopol : NITs KIPU, 2012. Vypusk 36. S. 110-114.*
17. Sharovatova O. P. *Formuvannia kultury bezpeky nepovnlitnikh pravoporushnykiv yak skladova chastyna yikh sotsialno-pedahohichnoho suprovodu [Forming a culture of safety for juvenile offenders as part of their social and educational support]. Innovatsiina pedahohika.* 2018. Vyp. 4(2). S. 91-94.
18. Shirshkov A. I. *Menedzhment ohrany truda : uchebnik [Occupational health and safety management : a textbook].* Rostov-na-Donu : «Feniks», 2000. 384 s.